

Arkkiv. N:o. 226/3. 11. 2004

M

UTSJOKI 220-226⁵ PULMANKIJÄRVI

Kalddašjoen ja Ylä-Pulmankijoen sualueiden
täydennysinventointi 18. - 20.8.1999

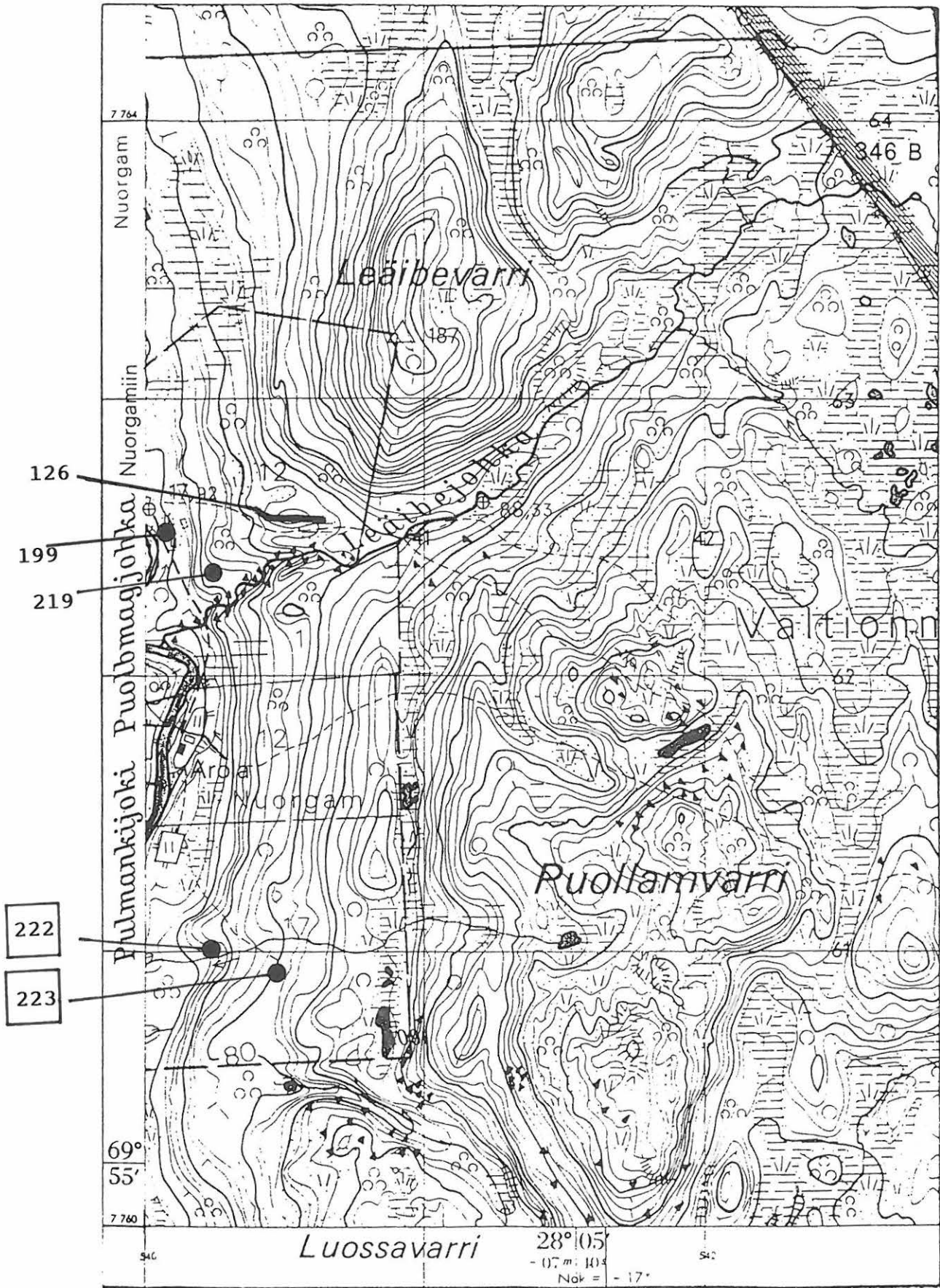
H.Kotivuori ja P.Halinen
13.1.2000

Mj'v'eln' 1017 11 8803-8808

UTSJOKI 222 - 223

sekä vanhempia kohteita

Ote topografisesta kartasta n:o 3943 01 LEÄIBEVARRI

HELSINGIN YLIOPISTON
AJOITUSLABORATORIO
PL 11, (Snellmaninkatu 3)
00014 Helsingin yliopisto
Puh. 191 23436

000000000000

Museovirasto
Arkeologian osasto
PL 913
00100
Helsinki

AJOITUSTULOKSIA

Lab. no.	Näyte	$\delta^{13}\text{C}$	Ikä (BP)
Hela-372	Utsjoki 220 Pulmankijärvi näyte C	- 27.0	7905 $\pm$ 85

TULOS kalibroitu Högen mukaan

8760 BP

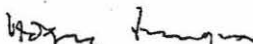
6810 BC

8625-8925 BP

Näytteen ottopaikka n. 50 m mpy.

Tulos on ilmoitettu vuosina vuodesta 1950 AD lukien ja perustuu ^{14}C :n puoliintumisaikaan 5568 vuotta. Epätarkkuuteen ($\pm 1 \sigma$) sisältyvät näytteen mittauksista ja tarpeellisista vertailu-mittauksista aiheutuvat tilastolliset virheet. $\delta^{13}\text{C}$ arvo on annettu promilleina suhteessa VPDB standardiin. Jos $\delta^{13}\text{C}$ arvo on ilmoitettu on annettu ikä korjattu isotooppifraktioitumiselle vastaamaan $\delta^{13}\text{C}$ arvoa -25 ‰.

Helsingissä 15.12.1999

Högne Jungner

Utsjoen Pulmankijärven täydennysinventointi

18. - 20.8.1999

Suomen kulttuurirahaston Lapin rahasto myönsi keväällä 1999 Utsjoen Pulmankijärven ja Inarin Näätäjäjärven muinaisjäännösten inventointiin matka-apurahan FL Petri Haliselle ja FK Hannu Kotivuorelle. Tavoitteena oli etsiä merkkejä mahdollisista Komsan kulttuurin jäänteistä nykyisen Suomen alueelta. Suunnitelmassa tutkimuskohteiksi valittiin vuonomainen Pulmankijärvi ja Näätäjäjärven itäisin uoma (ks. erillinen kertomus). Nämä Suomen koilliset rajaseudut olivat jääkauden päätyttyä meriyhteydessä Pohjois-Norjan rannikkoon. Lisäksi Pulmankijärveltä on julkaistu innoittavia geologisia tutkimuksia, joita voidaan osittain soveltaa alueen asutushistorian selvittelyyn.

Eteläosaltaan Suomeen kuuluva Pulmankijärvi on jäätikkolaaksoon syntynyt, noin 10 km pitkä ja paikoin 1,5 km leveä, itärannaltaan lähes asumaton, mutta karunkaunis vesiallas. Pohjoispäässä Pulmankijoki toimii yhdystienä Tenojokeen ja eteläpään hiekkatievoilta purkaa järveen vetensä Ylä-Pulmankijoki. Länsirannan puolimaissa Kalddašjoki (-johka) sysää kuohunsa järveen laajan deltamaisen, eri-ikäisten terassien laatoittaman maiseman keskitse. Pulmankijärvi oli jääkauden jälkeen suorassa yhteydessä Jäämereen (ks. lähemmin Mansikkaniemi 1965).

Sattumalta lähes samaan aikaan Pulmankijärvellä tehtiin rantakaavoituksen vuoksi laaja täydennysinventointi (5. - 18.7.1999). Siitä vastasivat Museoviraston tutkijat Ph.D Jarmo Kankaanpää ja Ph.D Tuija Rankama. Kankaanpää inventoi alueella myös vuonna 1985 ja Rankama vuosina 1988 - 1990. He luovuttivat uusimpia havaintotietojaan myös tämän tutkimuksen suorittajille. Vajukoski-Pulmanki voimalinjaa inventoidessaan kesällä 1986 Hannu Kotivuori ja Markku Heikkinen kävivät niin ikään Pulmankijärvellä. Tuolla rajatulla käynnillä ei tehty merkittäviä löytöjä. Tutkimuksellisesti mielenkiintoisinta antia edustaa FL Markku Torvisen kesällä 1998 järven länsirannan terassilta löytämä muinainen asuin-
kenttä (UTSJOKI 210, Kalddašjohka 2), jota seuraavan kesän tutkijat innolla tarkastelivat.

Inventoinnin kulku

Rankkasateiden piiskatessa valokuvaaminen ja muistiinpanojen tekeminen olivat elokuun 1999 maastopäivinä lähes mahdotonta. Kalddašluobbal, järvilompolo Kalddašjoessa, oli paisunut yli äyräidensä. Pohjoisrantaa seuraava polku oli paikoin metrisen veden alla. Tässä maisemassa tarkastimme lompolon pohjoisrannan, jonka koillistaiepeessa on muutamia pyyntikuoppia polkutien molemmilla sivuilla. Niitä ei saatavissa olevien tietojen mukaan ole luettu aikaisempiin tarkastuskertomuksiin, joten lisättäköön tämä sektori kokonaisuuteen (UTSJOKI 225). Yksi kivisen töyrään partaalle tehty kuopanne löytyi myös järvekkeen läntisestä päästä (UTSJOKI 221). On ilmeistä, että ylempänä jokivarressa on muutakin löydöstöä, mutta sinne ei tässä matkueessa jotostettu. Myöskään järven vastapuolta ei tutkittu.

Torvisen toteama kohde UTSJOKI 210 on kartoitettu huolella Kankaanpään ja Rankaman inventoinnin yhteydessä. Sen alimmasta töyrästä voi todeta aaltojen joskus hyökynneen yhden kotavallin reunaan, saaden sen kasautumaan uudelleen. Vedenpinnan laskettua on siten tapahtunut rantaviivaa puskevaa nousuvaihtelua (transgressio). Ainakin yhden nelinurkkaisen kotapainanteen keskellä on selvästi kivetty tulisija. Rinnettä kapuavan konepolun pinnoissa on kvartsi- ja kvartsiittiaineistoa (ks. Kankaanpää & Rankama 1999, s. 24-28). Siitä pomittiin ainesnäyte tälläkin käynnillä. Paikkaa on ajateltu tulevien tutkimus-

ten näyttämöksi, joten jätimme sen muuten kajoamatta. Löydöt viittavat kivikauden loppuvaigheen ja/tai varhaisen metallikauden ajoitukseen.

Lisäyksenä aikaisempiin inventointeihin todettiin joen vastakkaisella törmällä yksittäinen pyyntikuoppa (UTSJOKI 226) tasaisen terassin reunassa (n. 70 m mpy.). Yksi pyyntikuoppa sijaitsee myös 10 - 15 m alempana, arviolta 200 m koilliseen. Sen sijoittaminen kartalle jäi epävarmaksi, joten sitä ei ole toistaiseksi kohdenumeroitu. Muutenkin inventoinnissa pyrittiin nimenomaan mesoliittisen aineiston paikantamiseen, jonka arvioitiin löytyvän 80 - 50 m mpy. olevilta rantaterasseilta. Pääosa lupaavaa jokideltaa osoittautui kuitenkin tässä suhteessa löydöttömäksi. Aluetta on myös inventoitu ahkerasti sen kiintoisan topografian vuoksi, joten suuria muutoksia löytökuvaan ei voitu alunperinkään odottaa.

UTSJOKI 220 - löytöjä törmän taipeesta

Tutkittaessa tasaista kangasnulkkia Kalddašjohkan suun eteläpuolella laskeuduttiin lounaasta suojaisten törmän kainaloon, noin 200 - 250 m Tuija Rankaman aikaisemmin löytämästä kodansija-alueesta (UTSJOKI 184). Vain 20 m lähes etelä-pohjoissuuntaisesta sähkölinjasta länteen, parimetrinen kangassärkän kärjessä, todettiin poropolun uurteissa muutamia kvartseja. Polun kupeelle tehdystä koekuopasta (n. 30 x 40 cm) löytyi palaneita kiviä humuksen (n. 2 - 3 cm) alta noin 20 cm:n syvyyteen asti.

Kohteen **UTSJOKI 220** maaperä oli liesikohdassa tumman likamaan ja palomaan värjäämää hienojakoista soraa sekä hiekkaa. Liesikohta on vain noin metrin päässä törmän reunasta, pari metriä polusta itään. Polulla oli kvartseja myös pohjoiseen mentäessä. Ylätörmän (a) liedestä löytyi oudon rupeloista, valkoista kvartssia sekä vaalean- ja tummanharmaata, valkoista kvartsiittiaineistoa. Joukossa ei ole varsin tavanomaisia vihreäsävyisiä lajeja. Vihreää, harmaata ja vaaleaa kvartsiittia löytyi kymmenisen metriä alemmalta tasolta, mönkijäpolun loivalta törmältä, noin 50 m edellisestä kohdasta itäkaakkoon. Tällä paikalla (b) on rinnettä nousevan polun eteläreunassa kuusikulmainen "historiallisen ajan" keskiliedellinen kodansija, joka todettiin avaamalla turvetta. Hirsirantua vielä erottui matalan (noin 10-15 cm) seinämän kohdalla. Myös noin 30 m pohjoisempana on samalla terassilla ainakin yksi suorakaiteinen ala, jonka keskellä on pyöreistä rantakivistä ladottu liesikumpu, joka myös todennettiin poistamalla tilapäisesti humusta. Paikalla on siten erikäisiä asumisjälkiä, eikä kyseessä ole ns. kronologisesti "puhtaasta" asuinpaikasta.

Liesikohdasta löytyi myös varsin paljon palanutta luuta, josta ostelogi Pirkko Ukkonen yritti tuloksetta syksyllä 1999 tunnistaa lajeja. Luu oli liiaksi sirpaloitunutta. Sitä oli eritoten lieden alaosassa, lähellä rautahiekkaa ja siihen konsentroituneena. Myös hiiliaines oli säilynyt parhaiten aivan rautahiekan tuntumassa. Hannu Kotivuori toimitti ottamansa hiilinäytteen Museoviraston arkeologian osaston (FL Markku Torvinen) kautta Helsingin yliopiston ajoituslaboratorioon. FT Högne Jungner ilmoitti 15.12.1999 ajoitustuloksen 7905 ±85 (Hela-372). Laboratorion ilmoittaman kalibroinnin mukaan tulos on 8295(8760)8625 cal. BP eli noin 6810 cal. BC. Ajoitus on siten Utsjoen toistaiseksi vanhin. Sen perusteella paikan alimman maakerroksen löydöt kuuluvat mesoliittiseen aikaan. Käytännössä löydöt kuuluvat ns. Komsan kulttuuriin tai vanhempaan kivikauteen (*eldre steinalder*), jonka norjalaiskollegat laskevat päättyvän noin 4500 eKr. (Olsen 1993, s. 14, 23). Varsin runsas ja hieman arkaaisen kuvan antava kvartsiaines on iskettyä ainakin osaksi vedenpyörtämistä kivinulkeista. Tilanne vaikuttaa samalta kohteessa UT SJOKI 210, joskin tämän paikan pintalöytöjä dominoi kvartsiitti. Kiviaineksia on työstetty esineiksi, mutta retsuointijäljistä huolimatta selkeät esineelliset muodot tarkastuslöydöistä puuttuvat.

Kirkkoniemestä laaditun rannansiirtymisdiagrammin perusteella ylempi terassi (a) on saattanut paljastua jo noin 9000 vuotta sitten (mm. Møller 1996, s. 8, 11). Merenpinta on laskenut korkeusvälillä noin 90 - 30 m mpy. jyrkästi 10 000 - 8500/8000 vuotta sitten ja pysytellyt 6000 vuoden takaiseen aikaan asti likimain 30 m mpy. tasossa (Olsen 1993, s. 26; Schanche 1996, s. 35). Käytännössä merenpinnan kohoaminen jäämassojen sulaessa kompensoi maannousua aikana noin 8400 - 5800 vuotta sitten ja kumosikin sen. Siihen sisältyi ns. tapestransgression maksimikohta n. 6900 vuotta sitten. Tällöin merenpinnan nousu oli paikoin 12 - 14 m, joten se huuhtoi alleen osan vanhemmista asuinpaikoista (Olsen 1993, s. 26). Tapahtuma on samanaikainen po. kohteen hiiliajoitustuloksen kanssa, joten liesitulet saattoivat palaa törmällä 50 m mpy. tämän luonnonilmiön seurauksena.

Kodansijat kohteissa UTSJOKI 1²/₄ ja 210 voivat sitoutua 30 m mpy. viipyilleen rannan nuorempaan jaksoon. UTSJOKI 220 a kuulune ajallisesti pikemminkin merenrannan nopean laskuvaiheeseen tai taitevaiheeseen. Vaikka ranta on asutusvaiheessa saattanut olla jopa 20 m löytökohtia alempana, lienee viitisen metriä (vrt. Mortensnesin esimerkki) lähempänä oikeaa lukua (noin 45 m mpy.). Toisaalta ylempiä törmäitä on luonnollisesti käytetty myös nuoremmissa asutusvaiheissa, joten aineiston sekoittumista on saattanut helposti tapahtua. Pulmankijärven muinaisasutuksella on rannansiirtymiskäyrien perusteella hyvät edellytykset olla pitkäaikaisia ja kerrostuneita.

Varnginvuonossa sijaitsevan Mortensnesin 10 000 vuotta asutun kohteen tutkimuksissa on todettu korkeuden 45 m mpy. vastaavan siellä ikää 9000 vuotta, ja korkeuden 40 m mpy. ikää 8500 vuotta (Schanche 1996, s. 36). Jälkimmäinen ikäys perustuu asumuksen pohjasta kaivetun puuhiilen ajoitukseen. Asumus oli noin 7 m silloista rantaa ylempänä. Kun Pulmankijärvi liittyy läheisen Varanginvuonon rantakehitykseen, ovat myös mesoliittiset ajoitukset mahdollisia viimeistään korkeudelta noin 30 m mpy. Tarkempi katsaus Pulmankijärven geologiseen historiaan sisältyy rantakaavan vuoksi tehtyyn inventointiin (ks. Kankaanpää & Rankama 1999).

Havainnot Pulmankijärven eteläpäästä

Huomattavan korkean tulvan vuoksi Ylä-Pulmankijoki oli upottanut ylityskohdan polun, ranta-alueet ja samoajien käyttämän veneen. Petri Halisen suurustellessa olosuhteiden pakosta pussievästä, Hannu Kotivuori ylitti joen kajakilla ja tutkaili joen itäpuolen rinnettä Puollamvarrin kohdalla. Inventoinnin päätarkoituksena oli määritellä 80 - 50 m mpy. olevien ylempien vuonoterassien mahdollinen muinaislöydöstö. Kilometrin verran pohjoisempaa aikaisemmat inventoijat olivat rekisteröineet joitakin pyyntikuoppia ja asuinpaikkoja. Myös etelämmän pienen purouoman varresta, Näätämojoelle vievän retkeilypolun ääreltä löytyi pyyntikuoppia, mutta sekeitä asuinpaikkamerkkejä ei pikaisen vierailun reitille sattunut.

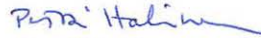
Puron pohjoislaidan koivikkorinteessä (UTSJOKI 222) on kolme tai neljä suurehkoa pyyntikuoppaa noin 50 metrin korkeuskäyrän vaiheilla. Tehdessäni pienen kepinpiston erään tasaisen rinnekohdan keskiöön sattui siinä olemaan iso, toiselta sivultaan rikottu, muuten luontaisen pyöreä kvartsikappale. Iskoksia paikalla ei näkynyt, joskin humuspeite oli yhtenäinen. Jonkilaista oleskelua tässäkin pyyntikuoppien ympäristössä oli siten todettavissa. Huomattavasti ylempänä (noin 80 m mpy.) on törmän reunassa hyvin suuri (kenties 8 x 6 m laaja) pyyntikuoppa, jonka vallikin on arviolta 1,5 m leveä (UTSJOKI 223). Alueella on varmasti enemmänkin esihistoriallisia kohteita, joten tutkimuksia pyri-

tään vastaisuudessa jatkamaan.

Rovaniemellä 13. tammikuuta 2000

Hannu Kotivuori

Petri Halinen

Liitteet

- kohdeluettelo
- peruskarttaotteet
- löytöluettelo
- hiiliajoitustulos

- huomautus: LMM:ssa olevia muutamia heikkolaatuisia kuvia ei liitetty kertomukseen.

Keskeiset arkistolähteet

Kankaanpää, Jarmo & Rankama, Tuija. 1999. Utsjoki. Pulmankijärven inventointi.

Kankaanpää, Jarmo. 1985. Utsjoki, Tenonjokivarsi, muinaistieteellinen inventointi.

Rankama, Tuija. 1988. Utsjoen inventointi.

Muu inventointi- ja tarkastusaineisto (Museovirasto)

Kirjallisuutta

Mansikkaniemi, Hannu. 1965. Main features of the glacial and postglacial development of Pulmanki valley in northernmost Finland. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja 38:3-18.

Møller, Jakob. 1996. Issmeltning og strandforskyving. Modell for utforskning av strand nær bosetning. Ottar 4/1996.

Olsen, Bjørnar. 1993. Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie. Oslo

Schanche, Kjersti. 1996. Boplasser og strandlinjeforskyving i Ceavccageadge/Mortensnes i Varanger. Ottar 4/1996.

Kohdeluettelo

5

Utsjoki 220 Pulmankijärvi

a) kivikautinen asuinpaikka II

Pk. 3941 10 Pulmankijärvi

x = 7767 10, y = 537 48, z = n. 50

Ajoitus: liesihiili (Hela-372) 7905±85

Tark. P. Halinen & H. Kotivuori 1999

Kaitaan mukana

myrreli 1000 00 8803

b) kodansijoja II/kivi-tai varhaismetallikautinen löytöpaikka II

Pk. 3941 10 Pulmankijärvi

x = 7767 10, y = 537 51, z = n. 40

Tark. P. Halinen & H. Kotivuori 1999

Kaitaan mukana

Utsjoki 221 Pulmankijärvi Kalddašluobbal 4

Pk. 3941 10 Pulmankijärvi

Pyyntikuoppa II

x = 7766 98, y = 535 50, z = n. 80

Tark. P. Halinen & H. Kotivuori 1999

myrreli 1000 00 8804

Utsjoki 222 Pulmankijoki Puollamvarri 1

Top.kartta 3943 1 Leäibevarri

Pyyntikuoppia II

Kivi- tai varhaismetallikautinen löytöpaikka II

x = 7761 00, y = 540 25, z = n. 50

Tark. H. Kotivuori 1999

Utsjoki 223 Pulmankijoki Puollamvarri 2

Top.kartta 3943 1 Leäibevarri

Pyyntikuoppa II

x = 7760 92, y = 540 48, z = n. 80

Tark. H. Kotivuori 1999

myrreli 1000 00 8805

~~Utsjoki 224 Pulmankijärvi~~

~~Pyyntikuoppa II~~

~~Pk. 3941 10 Pulmankijärvi~~

~~x = 7767 01, y = 536 95, z = n. 70~~

~~Tark. P. Halinen & H. Kotivuori 1999~~

Kalddašluobbal 5?

Utsjoki 225 Pulmankijärvi Kalddašluobbal 3

a) pyyntikuoppia II

Pk. 3941 10 Pulmankijärvi

x = 7767 26-32, y = 535 88-98, z = n. 70 -80

Tark. P. Halinen & H. Kotivuori 1999

myrreli 1000 00 8806

b) pyyntikuoppia II

Pk. 3941 10 Pulmankijärvi

x = 7767 30-40, y = 536 10-15, z = n. 70-75

Tark. P. Halinen & H. Kotivuori 1999

= Kalddašluobbal 5

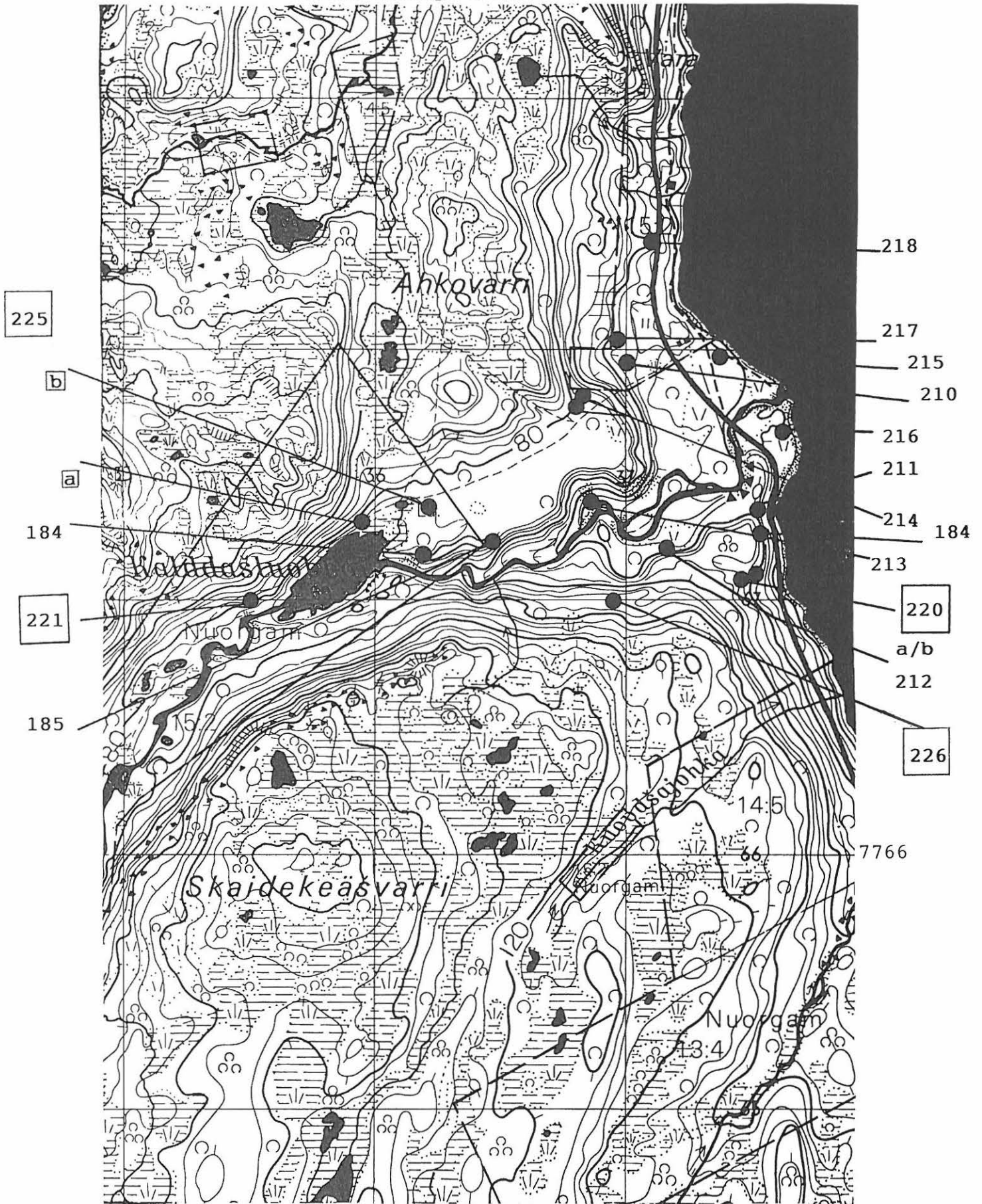
myrreli 1000 00 8806

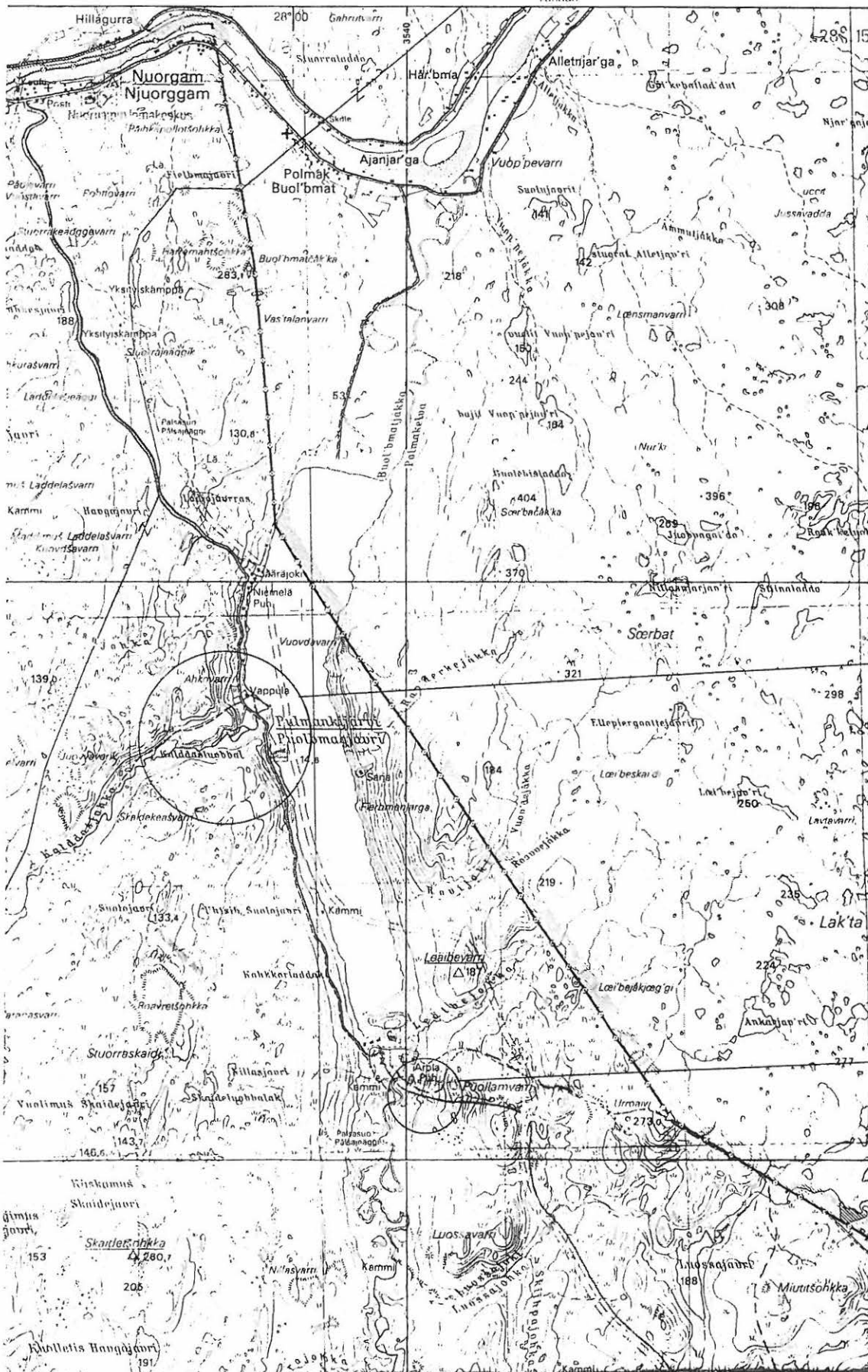

Utsjoki 226 Pulmankijärvi Kalddašjohka 7
Pyyntikuoppa II
Pk. 3941 10 Pulmankijärvi
x = 7767 00, y = 536 95, z = n. 70
Tark. P. Halinen & H. Kotivuori 1999

mijäri 1 m n. 9808

sekä vanhoja kohteita

alue 1

alue 2